

Hedelærke *Lullula arborea* som ynglefugl på Sjælland

ERIK VIKKELSØ RASMUSSEN

(With an English summary: *Breeding numbers and habitat selection of Woodlarks Lullula arborea at Zealand*)

INDLEDNING

Hovedparten af de danske Hedelærker *Lullula arborea* findes i Midtjylland, hvor arten er pletvis almindelig. På øerne findes kun en mindre bestand i Nord- og Nordvestsjælland. Dette er i nøje overensstemmelse med artens biotopkrav, idet den kræver tørt og sandet terræn i forbindelse med lysninger i nåletræsplantager.

Da der i de senere år er oplysninger, der tyder på en tilbagegang på en række lokaliteter, blev der i 1979 og 1980 organiseret en optælling af ynglebestanden af Hedelærke på Sjælland. Formålet var at gøre status over den nuværende bestand og forsøge at få et overblik over bestandsniveauet gennem de seneste årtier.

Løppenthin (1967) nævner, at samtlige ham bekendte danske redefund af Hedelærke stammer fra Jylland, men at den sandsynligvis ruger regelmæssigt i Nordsjælland. Salomonsen (1963) angiver arten som fåtallig yngletrækfugl i Nordsjælland og Odsherred, og Dybbro (1978) nævner, at Hedelærken træffes i Nordsjælland omkring Tisvilde – Liseleje og i Odsherred fra Rørvig til Ordrup næs.

I årene 1971-1974 blev de danske ynglefugles udbredelse kortlagt ved Atlas-projektet (Dybbro 1976), og det er især denne undersøgelse, der ligger til grund for hvilke lokaliteter, der blev inventeret i 1979 og 1980.

MATERIALE OG METODER

Materialet til denne undersøgelse er indsamlet af 16 personer, som dækkede ialt 10 lokalite-

ter. To opfordringer blev bragt i Feltornithologen i 1979 og 1980, og det resulterede i en lille gruppe, som udførte optællinger begge år. Hvert forår blev der udsendt retningslinier til optællerne. Af denne skrivelse fremgik det, at mindst 3 besøg på lokaliteten med mindst 1 uges mellemrum måtte anses for nødvendigt. For langt de fleste lokaliteter var aktivitetsniveauet dog betydeligt højere, med gennemsnitligt 10 besøg pr. område i sommertiden. Tre lokaliteter: Halsnæs, Sjællands Odde og Ordrup Næs blev kun besøgt et par gange. På disse lokaliteter er der dog erfaringsmæssigt næsten aldrig Hedelærker.

Af den udsendte skrivelse fremgik det også, at området skulle dækkes i perioden 1/5-31/7. Samtlige iagttagelser af arten skulle angives ved kodebetegnelser. 1: mulig ynglefugl (set i yngletiden, – på mulig ynglebiotop), 2: sandsynlig ynglefugl (syngende ♂, par der hævder territorium, parringsadfærd), 3: sikker ynglefugl (tydelig afledningsadfærd, adult med føde til ungerne, rede med æg eller unger, juvenile set). Ved enhver registrering af arten skulle biotopen angives så nøjagtigt som muligt. Samtidig opfordredes også til at indsende ældre observationer. Nord- og Nordvestsjælland blev delt op i 5 del-områder: DEL I: Tisvildeområdet – Halsnæs, DEL II: Hornsherred, DEL III: Rørvighalvøen – Klint, DEL IV: Sonnerup Skov – Sjællands Odde, DEL V: Ellinge Lyng – Ordrup Næs – Vesterlyngen ved Saltbækvig (Fig. 1).

Tommy Dybbro takkes for gennemlæsning og kritik af manuskriptet, samt for hjælp med adresser på atlas-deltagerne. Ligeledes må P. Ahrenst, E. Alm, J. B. Andersen, E. Begtrup, H. Christensen, H. Dygve, B. Johansen, K. Nørgaard, P. J. Petersen, S. Norup,

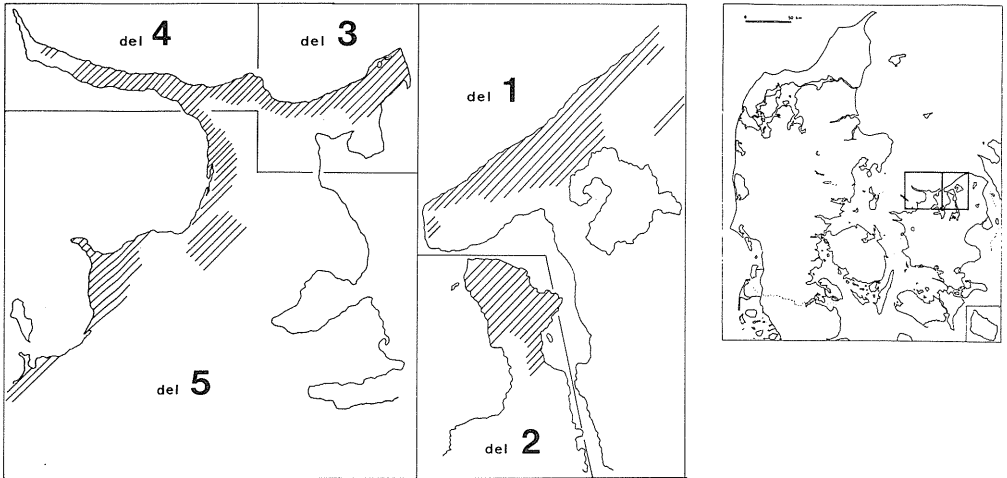

Fig. 1. Kort over undersøgelsesområdet 1979-1980 i Nord- og Nordvestsjælland med egnede ynglesteder skraveret inddelt i DEL I, II, III, IV og V.

Areas in North- and Northwestzealand in which the investigation has been made. All presumed habitats are hatched.

K. Malling Olsen som gennem to somre har hjulpet mig med optællingerne modtage min bedste tak.

BESTANDSSTØRRELSE OG -ÆNDRINGER

DEL I: Tisvilde Hegn, Asserbo Plantage, Tibirke Bakker og Melby Overdrev

Disse lokaliteter har gennem en længere årrække været kendt som yngleplads for Hedelærke (Krüger 1949, Salomonsen 1963, Løpenthin 1967, Dybbro 1976 & 1978). Krüger (1949) nævner, at arten sås på yngleplads i maj 1948, men hvor mange par der yngede dengang vides ikke. Norup (*in litt.* 1973) mener at bestanden i slutningen af 60'erne var i svag stigning både på de helt åbne områder og i skovlysninger i Tisvilde Hegn. Bestandsangivelserne fra 70'erne er yderst få på trods af relativ stor aktivitet i disse områder. Så godt som hvert år i 70'erne har K. Malling Olsen (*in litt.*) noteret Hedelærker, og ynglebevis foreligger fra 1976 og 1978. I 1978-1980 er meget nøjagtige optællinger foretaget under lokalitetsregistreringen.

Hovedparten af Hedelærkerne var syngende fugle, som iagttoges i første uge af juni med efterfølgende kontrolbesøg i juni/juli. Antallet af syngende fugle er angivet til ca. 15 i 1978 (se Fig. 2). Resultatet for 1979 er næsten det

samme, idet der angives 10 par, samt 4 ikke-ynglende fugle, der blot er set fouragerende ved et par tilfælde. Nedgangen fra 1978 er næppe reel, idet aktivitetsniveauet var lidt lavere i 1979 (se Fig. 2). Flere sikre ynglefund foreligger fra 1979. Bestanden er i 1980 skønnet til 10 par, hvilket er baseret på syngende fugle eller par observeret i juni-august. Optællingen i 1980 var ikke så systematisk som i 1978 og 1979, men ligger alligevel på et tilfredsstillende niveau.

Undersøgelserne i 1978-1980 viser, at bestanden ligger på ca. 15 par baseret på de ret grundige optællinger. Den nettotilvækst der ifølge Fig. 2 er sket er ikke reel, idet aktiviteten er steget betydeligt de sidste år, og interessen for projektet har været stor.

DEL II: Jægerspris Nordskov og øvrige Hornsherred

I årene 1929-1952 udførte Vagn Holstein (1954) regelmæssige optællinger af fuglebestanden på Jægerspris Gods, og han anså det for givet, at Hedelærken yngede i 1941 og 1951 med henholdsvis 2 og 1 par. De næste optegnelser fra yngletiden foreligger fra årene 1975 og 1976, hvor E. Begtrup (*in litt.*) har noteret arten som ynglende med 1 par hvert år. Dette er dog baseret på 2 fugle som fouragerede 14/8 1975 og i 1976 ved en syngende ♂ det meste af juli.

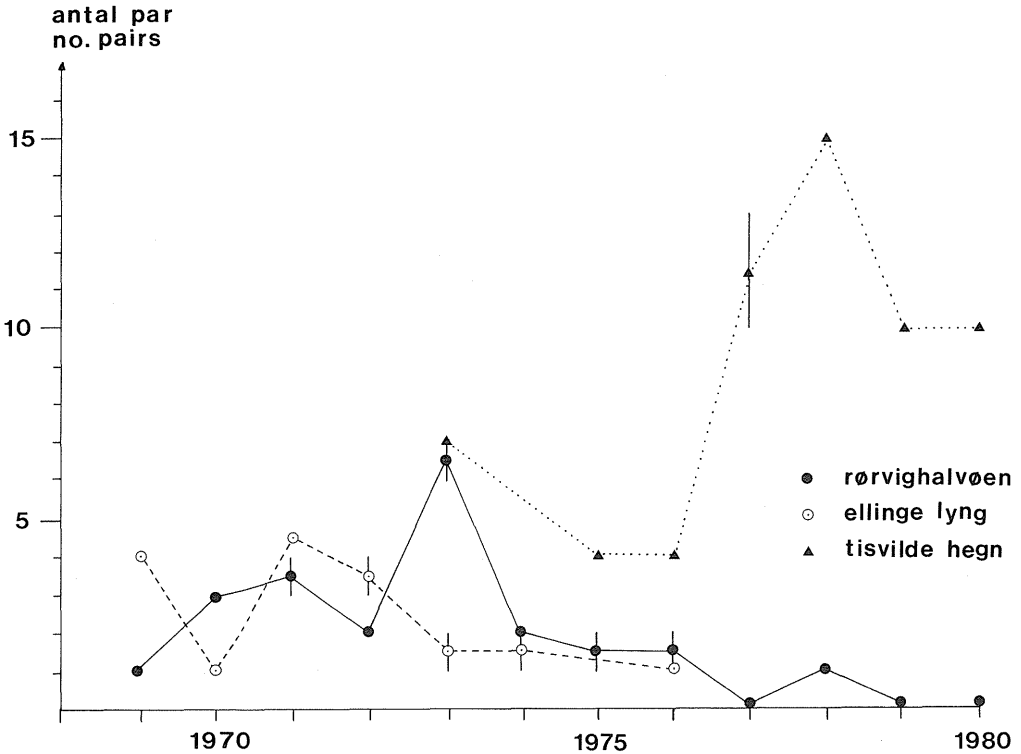

Fig. 2. Antallet af ynglende Hedelærker *Lullula arborea* på tre udvalgte lokaliteter på Sjælland 1969-1980. Største og mindste antal er angivet for hvert enkelt optællingsår.

Number of breeding pairs for 3 selected localities at Zealand in 1969-1980. The smallest and largest numbers are given for each census year.

Undersøgelsen 1979-1980 gav negativt resultat, idet syngende fugle i april (E. Begtrup *in litt.*, K. Fog mundtligt) givetvis tilhører den svenske population, og må anses for at være trækgæster.

På baggrund af det foreliggende materiale må Hedelærkens optræden i DEL II anses for at være af tilfældig karakter.

DEL III: Rørvighalvøen og Vesterlyng ved Nykøbing Sjælland

Denne del af Sjælland er det område, hvor bestandens størrelse og ændringer indenfor de sidste 15 år er bedst kendt.

Rasmussen (1921) fandt ingen Hedelærker under sin optælling af Markpibere *Anthus campestris* vest for Isefjorden i 1918. Norup (*in litt.* 1973) nævner, at den var spredt forekommende men ikke ualmindelig i årene 1953-1956 langs med Odsherreds nordkyst. Hermed menes strækningen fra Amtsplantaen til Sonnerup Skov. Materialet frem til

midten af 60'erne er meget sporadisk, hvilket måske skyldes et ret lavt aktivitetsniveau. De første sikre ynglefund gøres i 1962 og 1966, hvor rede med æg findes i et område der ligger 2-300 m nord for Borgmesterskoven (egne observationer). Siden 1969 har jeg hvert år optalt arten i dele af området indtil 1972, hvorefter den totalinventeredes på hele halvøen til og med 1980. Resultatet fremgår af Fig. 2. Sikre ynglefund er gjort de fleste år. Som det ses af Fig. 2, er den forsvundet som ynglefugl i 1977, og siden da har den kun ynglet én gang (1 par i 1978). Nedgangen fra 1973 til 1980 er reel.

Hedelærken ses jævnlige i træktiden om foråret i marts og april, sjældnere i maj. Enkelte fugle bliver i denne periode i områderne og kan iagttages syngende helt hen i begyndelsen af maj. Som ynglefugl må den nu karakteriseres som yderst fåtallig og ikke årligt forekommende, og tilsyneladende er den ved at forsvinde helt fra landskabet. Bestanden har næppe på noget tidspunkt oversteget 10-15 par i 60'-70'erne.

DEL IV: Sonnerup Skov – Sjællands Odde

Norup (*in litt.*) fandt den ynglende i begyndelsen af 50'erne, og omtaler den som fåtallig. Om det har været en fast lokalitet for arten vides ikke. Optællinger gav negativt resultat i 1979 og 1980. Den blev ikke registreret her under Atlas-projektet (Dybbro 1976).

Hedelærken må betegnes som en uregelmæssig og sjælden yngleflugt i området.

DEL V: Højby-, Ellinge-, Gudmindrup Lyng, Ordrup Næs og Vesterlyngen ved Saltbækvig

Områderne omkring Sejerøbugten, og især Ellinge Lyng, har i de sidste 15-20 år været en sikker lokalitet for Hedelærke. I årene 1969-1976 optalte K. Nørgaard bestanden, og resultatet fremgår af Fig. 2. Resultatet for 1979 og 1980 var negativt trods flere besøg. I Vesterlyngen er der mig bekendt aldrig truffet Hedelærke, men på grund af de øvrige lokaliteters nærhed kunne der ikke ses bort fra ynglepar her. P. Ahrenst fandt dog ingen i 1979 og 1980. Arten registreredes på flere lokaliteter under Atlas-projektet (Dybbro 1976).

Midt i 60'erne og muligvis tidligere har bestanden rimeligvis bestået af 5-10 par i hele området. Antallet af ynglepar er faldet, som for Rørvighalvøens vedkommende, fra omkring sidst i 60'erne til dato. Den nedadgående tendens, som Fig. 2 viser, er reel, idet aktiviteten stort set har været den samme hvert år indtil 1980.

Øvrige lokaliteter

I 1966 ynglede Hedelærken muligvis i Gribskov med 1 par, men arten er ikke set i perioden op til 1978 (P. J. Petersen *in litt.*). I 1978 ynglede 1 par i området og sandsynligvis igen i 1980, hvor 1 syngende ♂ registreredes i juni (H. Christensen & P. J. Petersen *in litt.*).

Artens optræden i dette område er tilsyneladende af tilfældig karakter.

Med hensyn til andre potentielle ynglesteder skal det nævnes, at der ikke er meddelelser fra Knudshoved Odde, Sydsjælland, hvor den blev set ultimo maj 1973. Under Atlas-projektet (Dybbro 1976) ynglede den muligvis et sted på Midtsjælland (Dyge *in litt.*), men senere har Dyge meddelt, »at nogle sikre tegn på yngleaktivitet har jeg aldrig set«. Flere andre lokaliteter har været i betragtning, men disse steder er tilsyneladende kun rasteplasser under for-

årstrækket. I Bromme Plantage ved Sorø blev der i 1964 fundet en rede af Hedelærke, men ynglepar er ikke registreret senere på denne lokalitet (Dybbro 1976).

Alt i alt var den samlede sjællandske bestand af Hedelærke i 1979-80 på 15-20 par. Siden begyndelsen af 1970'erne er der sket en mindre tilbagegang, idet bestanden på dette tidspunkt var ca. 25-30 par.

BIOTOPVALG

Ved enhver registrering af Hedelærke på yngleplads skulle biotopen angives så nøjagtigt som muligt. Det indkomne materiale fra 1979 og 1980 fremgår af Tabel 1, som også er suppleret med egne optegnelser fra Rørvig i årene 1969-1980 samt oplysninger fra Bo Johansen, Karsten Nørgaard og Erik Begtrup. Det ses tydeligt af Tabel 1, at lysninger i nåleskov er den foretrukne biotop (80%). Lysninger i blandingsskov, og herved menes især kombinationen af birk og gran, udgør kun 11%. Kun få par er indrapporteret fra direkte kystnære lokaliteter (max. 500 m fra kysten). Nåletræernes tilstedeværelse er åbenbart ret vigtig, idet kun 6% (alle fra DEL I) er noteret i åbne heideområder med få nåletræer. Disse resultater er i nøje overensstemmelse med artens biotopkrav i Jylland (Poulsen 1963, Møller 1970, Dybbro 1976, Møller *et al.* 1978). I det nordlige DDR (Mecklenburg) angiver Klafs & Stübs (1979), at det er de yngre kulturlandskaber, som støder op til skovområder, der er den foretrukne biotop, men i Sverige og Norge foretrak lysninger i nåleskove (Møller 1960 & 1965, Haftorn 1971, SOF 1978, Rindefjäll 1979).

MULIGE ÅRSAGER TIL ÆNDRINGER I BESTANDEN**Klimatiske faktorer**

Hedelærken er vestpalæarktisk med en kontinental udbredelse. Den forekommer i hele Sydeuropa, og dens nordgrænse er i England, Mellemsverige og Sydfinland. Klimaet er siden 1940'erne blevet mere maritimt (atlantisk) med mildere vintre og knap så varme og tørre somre (Salomonsen 1948, Løppenthin 1967). I England hvor Hedelærken er standflugt, er der

Tabel 1. Ynglebiotopernes fordeling for lokaliteterne på Sjælland i årene 1969-1980.
Breeding habitats at Zealand during the period 1969-1980.

	Antal par	Lysninger i blandingsskov	Lysninger i nåleskov	Hedeområde med få nåletræer	Hedeområde og klitter ud til kysten
	<i>No. pairs</i>	<i>Glades in woods of birch and spruce</i>	<i>Glades in coniferous forests</i>	<i>Moorlands with few spruces only</i>	<i>Moorlands and sand hills at the seaside</i>
DEL 1	38	—	31	5	2
DEL 2	2	—	2	—	—
DEL 3	22	4	17	—	1
DEL 4	—	—	—	—	—
DEL 5	22	5	17	—	—
	N = 84	11%	80%	6%	3%

en tydelig forbindelse mellem klimaet og Hedelærkens gode og dårlige yngleår samt udbredelsen (Harrison 1961).

Færdsel og sommerhusbebyggelse

Den udvikling i samfundet, der fandt sted især i 60'erne med øget fritid og bedre økonomiske forhold, har øget turismen i yngleområderne. Dette formodes at have en negativ indvirkning på bestandens udvikling i de sidste 20 år. Mange sommerhuse er bygget netop i hedelærkens foretrukne ynglebiotop. Således er samtlige tidligere Hedelærketerritorier ved Rørvig nu udstykket og udlagt som sommerhusområder. Især midt i 60'erne blev en del territorier beplantet med fyrretræer kombineret med anden uro på ynglepladserne. For Odsherrreds vedkommende gælder det, at menneskelige forstyrrelser formodentlig har været hovedårsagen til artens forsvinden her. Lignende forhold er så vidt vides ikke iagttaget i Nordsjælland.

Miljøgifte

I Sverige angives miljøgifte at være medvirkende årsag til nedgangen i den svenske population (Otterlind & Lennerstedt 1964), og der foreligger et tilfælde af sikker eller sandsynlig forgiftning af Hedelærke. Bestanden af Hedelærke er faldet katastrofalt i de sidste 30 år (Ulfstrand & Högstedt 1976, SOF 1978), hvilket blandt andet illustreres af de årlige træktal fra Falsterbo (Christensen & Pedersen 1963, Mathiasson 1957, Ulfstrand 1957 & 1959, Roos 1974). Indenfor de seneste år, er udviklingen tilsyneladende vendt, idet der meldes

om stagnation eller en svag stigning fra enkelte træksteder (Götmark *et al.* 1979, Sørensen & Sørensen 1980).

ENGLISH SUMMARY

Breeding numbers and habitat selection of Woodlarks *Lullula arborea* at Zealand, Denmark

The majority of the Danish population of Woodlarks exists in Jutland, especially the middle part. A very small population exists at Zealand. In recent years the population has decreased in the western part of Zealand (Odsherred).

In 1979-1980 yearly counts have been made at all known breeding localities and presumed localities at Zealand. Fig. 1 shows the areas in which the investigation has been made. All presumed habitat are hatched. Especially part I, III and V are well-known breeding localities during the last 15-20 years.

In Odsherred 1979-1980 there were no breeding birds. Less than 10 years ago there were about 10-15 breeding pairs. Probably increasing traffic and more summer-bungalows has been the major cause of the decreasing numbers of Woodlarks in this area. Numbers of breeding pairs for 3 selected localities are shown in Fig. 2 for the period 1969-1980.

The total numbers of breeding pairs 1979-1980 were 15-20. This is a little decrease from the early 1970'ies when the population was about 25-30 pairs.

The habitat selection is reviewed in Table 1. The most selected habitat was glades in coniferous forests (80%) which is in good agreement with the results from Jutland. Glades in woods of birch and spruce make a total of 11%, and areas with sand hills and moors at the seaside (max. 500 m from the coast) 3%. Moorlands with few spruces only make a total of 6%.

LITTERATUR

- Christensen, N. Hesselbjerg og C. Frahm Pedersen, 1963: Hedelærke *Lullula arborea* som trækgæst i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 57: 118-119.
- Dybbro, T., 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – København.
- Dybbro, T., 1978: Oversigt over Danmarks Fugle 1978. – København.
- Götmark, F., K. Wallin, S. Jacobsson och P. Alström, 1979: Sträckräkningar vid Mönster i norra Halland under hösterna 1976 och 1977. – Vår Fågelvärld 38: 201-220.
- Haftorn, S., 1971: Norges Fugle. – Oslo.
- Harrison, C. J. O., 1961: Nightingale *Luscinia megarhynchos* and Woodlark *Lullula arborea* Population in England and Climatic Change. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 55: 181-184.
- Holstein, V., 1954: Fuglelivet på Jægerspris Gods 1929-1952, III Spurvefugle. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 48: 1-31.
- Klafs, G. und J. Stübs, 1979: Die Vogelwelt Mecklenburgs, Avifauna der Deutschen Demokratischen Republik, Band 1. – Jena.
- Krüger, Chr., 1949: Tisvilde Hegn 22.-23. maj 1948. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 43: XVII.
- Løppenthin, B., 1967: Danske ynglefugle i fortid og nutid. – Odense.
- Mathiasson, S., 1957: Fågelsträcket vid Falsterbo 1952. – Vår Fågelvärld 16: 90-104.
- Møller, A. Pape, P. E. Sperling og U. G. Sørensen, 1978: Nordjyllands Fugle. – Klampenborg.
- Møller, H.U.S., 1970: Hedelærke. – Feltornithologen 12: 102-103.
- Møller, H.U.S., 1970: Midtjyllands Fugle. – Silkeborg.
- Møller, H., 1960: Fra fuglelivet på Hedemarken. – Sterna Bd. 4: 81-89.
- Møller, H., 1965: Den siste Trelerke. – Sterna Bd. 6: 277-278.
- Numme, G., 1979: Faunistisk rapport fra Vestfold 1976-1977. – Vår Fågel fauna 2: 223-228.
- Otterlind, G. och I. Lennerstedt, 1964: Den svenske fågel fauna och biocidskadorna. – Vår Fågelvärld 23: 363-415.
- Poulsen, C. M. 1963: En undersøgelse af Hedelærken i Ringkjøbing Amt. – Flora og Fauna 69: 1-8.
- Rasmussen, C. A., 1921: Om forekomsten af Markpiber *Anthus campestris* vest for Isefjorden. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 15: 25.
- Rindefjäll, Å., 1979: Trädlärka i Linköping Kommun. – Dendrocopos 7: 31-37.
- Roos, G., 1974: Sträckräkningar vid Falsterbo hösten 1973. – Vår Fågelvärld 33: 270-285.
- Salomonsen, F., 1948: The distribution of birds and the recent climatic change in the north Atlantic area. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 42: 85-99.
- Salomonsen, F., 1963: Oversigt over Danmarks Fugle. – København.
- SOF, 1978: Sveriges Fåglar. – Stockholm.
- Sørensen, L. og B. Møller Sørensen, 1980: Observationer fra Stignæs. – Duplikeret, 50 pp.
- Ulfstrand, S., 1957: Fågelsträcket vid Falsterbo år 1953. – Vår Fågelvärld 16: 189-204.
- Ulfstrand, S., 1959: Fågelsträcket vid Falsterbo år 1955. – Vår Fågelvärld 18: 131-162.
- Ulfstrand, S. och G. Högstedt, 1976: Hur många fåglar häckar i Sverige? – Anser 15: 1-32.

Manuskriptet modtaget 5. august 1981

Forfatterens adresse:

Holsts Have 3, 1. sal,
4500 Nykøbing Sjælland